

Chersones på Krim.

Blandt de græske kolonier, der blev anlagt ved Sortehavskysten, fortjener Det Tauriske Chersones på den sydvestlige og den vestlige del af Krim, særlig opmærksomhed. Og det er ikke kun, fordi denne by i sin ca. 2000-årige eksistens var del af et andet etno-kulturelt miljø, der ofte forandrede sig. For det første er det den eneste doriske koloni, der blev grundlagt ved den nordlige sortehavskyst, som jo fortrinsvis blev indtaget af joniske grækere. Tre andre doriske kolonier (Herakleia Pontika, Kallatis, Mesembria) blev placeret på den sydlige og vestlige sortehavsbred. For det andet forandrede den simple kolonistruktur sig med tiden (dvs. en by og et omkringliggende landområde), og kolonien antog en mere kompleks form – som en territorialstat. For det tredje skal det nævnes, at i forhold til de komplekse og målrettede mangeårige arkæologiske studier, så er der, selvom det ikke er tilstrækkeligt, blevet forsket mere i Chersones-staten end i så mange andre territorielle statsdannelse i Middelhavs- og Sortehavsregionen, hvor græske og frem for alt doriske kolonister bosatte sig.

Før jeg går over til studiet af Chersones, vil jeg minde om den velkendte udvikling. Den lille, men tilstrækkeligt stærke og aggressive doriske bystat Megara, der lå sammenpresset på en smal og bjergrig landtunge mellem Attika, Boiotien, og Korinth, blev allerede i 8 årh. f.Kr. tvunget til at anlægge sin første koloni langt mod vest – på Sicilien (Megara Hyblaia). Men herefter vendte Megara sine interesser mod nord. Ved Propontis' kyst (Marmarahavet) blev der etableret to bosættelser - Astakos og Selymbria. Herefter opstod Kalkhedon og Byzans ved Sortehavets sydlige åbning, langs Bosperosstrædet's kyster. Placeringen af Byzans viste sig at være den mest heldige. Man fik dermed nøglen og adgangen til Sortehavet. Den efterfølgende historie bekræfter dette (Byzans – Konstantinopel – Istanbul). Interessant er det, at den efterfølgende grundlæggelse af kolonier i Propontis, ifølge græske litterære vidnesbyrd, foregik ca. 17-20 år senere. Med andre ord, opfatter jeg det som om, at en ny opvoksede befolkning, som man ikke havde plads til i hjemlandet, nu åbenbart forlod hovedbyen.

Den næste etape var erobringen af Sortehavskysterne. Efter en langvarig kamp med Athenere – en kamp der formentlig tærede på de menneskelige ressourcer, blev Herakleia Pontika grundlagt omkring 560 f.Kr. ved den sydlige sortehavskyst, vest for den allerede eksisterende joniske koloni Sinope. Herefter grundlagde megarerne sammen med byzantinerne kolonien

Mesembria ved den sydvestlige sortehavskyst. Herakleia grundlagde som en del af den ”anden kolonisering” – Kallatis ved den vestlige sortehavskyst (det nuværende Mangalia i Rumænien) og Det Tauriske Chersones på den sydvestlige del af halvøen Krim (det nuværende Sevastopol).

Således står Chersones som en perifær græsk bystat, og vi kan opfatte den som en af de yderste og mest saftige vindrueklaser, der hang på ”Megaras koloniseringstræ”. Herfra stammer også dens betydning for studiet af særegenhederne ved Megaras kolonisering, og hvis man tager et bredere perspektiv – også i fremstillingen af særegenhederne ved den doriske kolonisering i dette område, i nogle for grækerne fremmede ”barbariske” omgivelser. Der opstår mange og andre problemstillinger afledt af dette. Blandt disse er en af de vigtigste, hvordan forholdet mellem de doriske kolonister og de lokale stammer udviklede sig. I dette konkrete tilfælde forholdet til tavrerne (dvs. den arkæologiske Kizil-Koba-kultur) og skytherne, der var steppenomader i Sydøsteuropa.

Det vestlige Krim, kystområdet, der efterfølgende blev en del af Chersones-staten, består af to landskabszoner: Et bjerg- og skovområde mod sydvest og et lavsteppeområde mod nordvest. Sidstnævnte bliver da også i vigtige epigrafiske dokumenter fra Chersones kaldt ”pedion” dvs. ”lavsteppe”. Ifølge vigtige epigrafiske dokumenter fra Chersones-statens blomstringstid dyrkede man i dette område druer og brødkorn. I vor tid er lavsteppeområdet en steppe uden skov. Men som palæogeografiske og paleæobotaniske studier har vist, så var kystområdet på det nordvestlige Krim i første årtusinde f.Kr. i virkeligheden en skovsteppe. Oldtidens plantevækst på arealerne bestod af forskellige slags løvtræer (eg, bøg, poppel, ask m.fl). Man kan også se, at der har været vildtvoksende druer. De palæobotaniske informationer og faunaundersøgelser giver anledning til at tro, at klimaet på det vestlige Krim i hvert fald omkring 500 f.Kr. var meget tæt på det nuværende klima. Så steppens fremvækst begyndte formentlig først omkring 2. årh. f.Kr.

Nu kan jeg så fremlægge de mest generelle træk ved den demografiske situation på det vestlige Krim i første årtusinde f.Kr. Indtil den græske kolonisering, dvs. hen imod slutningen af 6. årh. f.Kr. kan man fastlægge to arkæologiske kulturer. Det sydvestlige Krim indgik i udbredelsen af den såkaldte Kizil-Koba-kultur. Befolkningen i denne specielle kultur var typisk bjergboere, og de blev identificeret som tavrere i den græske og senere latinske litteratur, der jo begyndte med Herodots beretning. Herfra kommer også navnene Krim (et stednavn, der jo stadig er bevaret), Det Tauriske Chersones, Tavrika, Tavis, De tauriske bjerge osv. Man skal dog holde sig for øje, at navnet på bjergene ”De tauriske bjerge” og navnet på bjergbefolkningen ”tavrerne” ikke er en lokal sprogdannelse. Formentlig er det en græsk konstruktion. Navnene blev sandsynligvis overført af de tidlige joniske søfarere, og stammer fra navnet på bjergkæden ”Tavros” i Lilleasien. Tilsvarende fik beboerne så navnet ”tavrer”. Men netop i dette område, hvor den typiske akommunikative,

xenofobiske tavriske bjergkultur Kizil-Koba bredte sig, blev også den eneste græske og tilmed doriske koloni dannet.

Krims steppeland blev indtaget af nomade- eller halvnomade stammer fra den skythiske kultur. Ifølge Herodot, indgik denne region som en del af den mest magtfulde nomadestammes besiddelser (de såkaldte kongeskyther). Og netop i dette område ved den nordlige sortehavskyst, hvor der var tale om en udbredt skythisk kultur, grundlagde man alle de joniske kolonier. Overordnet er der ikke modsigelser mellem oplysningerne fra den græske litteratur og så de arkæologiske kilder. Desuden kan man i epigrafiske kilder fra Krim se, at de lokale grækere helt frem til 2. årh. f.Kr kun kendte til to lokale folkeslag på Krim: skyther og tavrer.

Men skriftlige dokumenter og arkæologiske informationer stemmer langt fra altid overens. Det ser ud til, at det reelle billede har været mere komplekst. Jeg er arkæolog og ikke historiker. Derfor vil jeg holde mig til den formulering, som den russiske, mytiske poet fra 19. årh. Kosma Prutkov vittigt har udtalt. Han har ikke eksisteret i virkeligheden, men er en litterær fiktion. En af hans aforismer lyder således: *"Hvis du på buret ind til en elefant ser teksten "bøffel" , så tro ikke dine egne øjne"*. Denne talemåde synes jeg er meget betegnende for det forhold, der er mellem litterære og arkæologiske kilder.

Ud fra arkæologiske fund fra lavsteppeområdet på det nordvestlige Krim, kan man antageligt udskille to former for nomadekultur. Dette taler for, at der har eksisteret to meget nært beslægtede kulturer, men alligevel ikke helt identiske lokalbefolkninger.

Den begyndende kolonisering af Krims vestlige kystområde fastsættes klart til den sidste tredjedel af 6. årh. f.Kr., hvor den lille joniske by Kerkinitis blev grundlagt i det nordvestlige steppeområde (det nuværende Jevpatoria). Navnet på byen kender vi fra Hekateios's beretning, hvor han betegnede den "Kerkinitis – skythernes by". Min gamle antagelse om, at denne by i 5. årh. f.Kr. stod i et afhængighedsforhold til skytherne, kan bekræftes af et brev, man har fundet på et fragment af en amfora. I brevet refereres der ifølge Vinogradov, om indbetaling af tribut til skytherne.

Hvordan det end forholder sig, så var Kerkinitis fra grundlæggelsen i slutningen af 6. årh. f.Kr. og frem til omkring 350 f.Kr. en typisk jonisk koloni ligesom de øvrige kolonier ved den nordlige sortehavskyst.

Tidspunktet for Chersones' grundlæggelse er uklar og ikke fastlagt med sikkerhed. Beboerne i Chersones bevarede også efter nogle århundreder den doriske dialekt af det græske sprog, og de kaldte sig tauriske Chersonesbeboere. De huskede stadig på, at det var Herakleia Pontika, der var deres metropol. Men der er ikke nogen steder direkte henvist til byens grundlæggelse.

Edward Mayer foreslog i sin tid ud fra rent teoretiske forestillinger, at Det Tauriske Chersones blev grundlagt i det 6. årh. f.Kr. lige som de øvrige græske kolonier. Schneidervirdt, derimod, har efter en analyse af Pseudo-Skymnos forslået, at Chersones blev grundlagt fra Herakleia i 422/421. Denne hypotese blev udviklet og yderligere begrundet af Tjumen i 1950'erne. I alle opslagsbøger og leksikoner dateres Chersones' grundlæggelse således nu til 422/421. Denne datering er generelt antaget i den nuværende forskning, og der er kun få der stiller sig tvivlende ved den. Men hvor korrekt er denne datering?

Det har nu vist sig, at en græsk bosættelse på næsset ved Karatinbugten opstod ca. 100 år tidligere – i slutningen af 6. årh. f.Kr.

Der er endnu et forhold, som er født af den litterære tradition. Det drejer sig om den omdiskuterede teori om eksistensen af to forskellige byer ved navn Chersones – en ”gammel” og en ”ny”. Dette har i mere end hundrede år fremkaldt indædt videnskabelig diskussion. Grundlaget for teorien ligger i to beretninger: Strabo, der refererer til en eller anden tidligere beskrivelse, som ikke er bevaret (Artemidoros fra Ephesos), fortæller om en eller anden ”gammel” oldtidby Chersones, der lå jævnet til jorden. Videre beskrives det, at ruinerne fra ”Det gamle Chersones” lå lige efter Krim's yderste sydvestlige punkt (det nuværende Chersones næs) på Majatjnij-halvøen. Plinius, der også beskriver denne region, taler om eksistensen af en by - Chersones, der er placeret på næsset ved Karatinbugten. Dette er uden tvivl den græske by Chersones, blot kalder han den ”Nye Chersones”. Desuden fortæller Plinius, at Chersones (uvist om det er den gamle eller den nye) i begyndelsen hed Megarika.

Det virker som om, det nu er lykkedes mig at løse denne opgave nogenlunde tilfredsstillende. På Chersonesmuseet har man bevaret en samling fund og dokumentation fra Roman Lepers udgravninger på Majatjnij-halvøen i 1914 (det for Europa ulykkelige år). Dette materiale har aldrig vakt nogen særlig interesse blandt forskere. Blandt nogle tilfældigt bevarede ting opdagede jeg noget keramik fra omkring 570 - 450 f.Kr. Det lykkedes også at lokalisere stedet, hvor keramikken stammede fra.

Den nuværende placering af Chersones' grundlæggelse i 422/21 bør ifølge arkæologiske vidnesbyrd flyttes hundrede år tilbage til omkring slutningen af 6. årh. f.Kr. For det andet er det vigtigt at indse, at der i slutningen af 6. årh. f.Kr. opstod to græske bosættelser på det sydvestlige Krim, på Herakleia-halvøen, i området, hvor den lokale Kizil-Koba-kultur var udbredt (taurernes kultur). Den ene af disse græske kolonier lå placeret på Majatjnij-halvøens landtange (dvs. ”Det gamle ødelagte Chersones” jf. Strabo”), og den anden lå på næsset ved Karatinbugten (altså ”Det nye Chersones” jf. Plinius). Sandsynligvis blev den ene koloni grundlagt kort tid før den anden. Men denne forskel i tid kan ikke fastsættes arkæologisk. Sandsynligvis har en af disse

bosættelser fra begyndelsen været benævnt Megarika, hvilket peger direkte i retning af en dorisk, dvs. megarisk kolonisering af dette område.

Den første periode i de to græske nabobyers eksistens strækker sig over ca. 100 år fra slutningen af 6. årh. til begyndelsen af 4. årh. f.Kr., men den forbliver ukendt. Ifølge arkæologiske vidnesbyrd var der på Herakleia-halvøens territorium på det sydvestlige Krim omkring 15 lokale tauriske bosættelser (dvs. befolkningen, der tilhørte keramikulturen Kizil-Koba.) Det er det område, der senere kom til at udgøre kernen i Chersones-bystaten.

Den anden periode. Situationen på det vestlige Krim ændrede sig grundlæggende enten ved overgangen mellem 5. og 4. årh. eller også i begyndelsen af 4. årh. f.Kr. Arkæologisk viser det sig på flg. måde:

På den smalle landtunge på Majatjnijhalvøen blev der senest ved begyndelsen af 4. årh. f.Kr. på stedet, hvor ”Det gamle Chersones” havde ligget, bygget en ny stærk fæstning, der havde front i retning af Herakleia-halvøen. Bosættelserne med befolkningen fra Kizil-Koba kulturen forsvandt. På nogle af disse bosættelser kan man se spor efter brande. På Herakleia-halvøens territorium i området ved Chersones, hvor de lokale bosættelser havde ligget, blev der i et område på ca. 10.000 ha. lavet en jordinddeling hvor jorden systematisk blev delt i mindre områder. Et regulært landområde for en normal bystat i periferien havde en radius på ca. 10-12 km. fra byens centrum. Denne typiske radius for størstedelen af de græske koloniers landområder, kan jeg selv bekræfte med egne iagttagelser. Da bosættelserne med Kizil-Koba-kulturen forsvandt fra Herakleia-halvøen, og man opdelt jorden, dukkede der i periferien eksempler op på bosættelser med tegn på forskelligartet kultur. Man kan her spore elementer af Kizil-Koba-kulturen, elementer af skythisk nomadekultur og elementer, der viser påvirkning fra græsk kultur.

Jeg synes her, at den arkæologiske situation bekræfter hypotesen om særegenhederne ved den doriske, dvs. den megariske kolonisering. På dette tidspunkt kan man i sletterne på det nordvestlige Krim se tegn på en ekspansion fra Nedre Bug (dvs. fra Olbia). Man kan derfor antage, at en sekundær kolonisering fra Olbias side førte til, at der i området opstod en række græske befæstede og ubefæstede bosættelser.

Den tredje periode. Denne periode varede i ca. 80-100 år fra omkring 325 – 230 f.Kr. Dette er tiden med en rivende udvikling, og der hvor Chersones-statens territorium udvides mest. Det er også tiden med størst økonomisk og politisk blomstring. I denne periode udvides byen, dvs. statens centrum og hovedstad, og til byen, bygges der nye regioner. Byens areal kommer op på 30-35 ha. Chersones opnår til sidst den regulære struktur, som blev bevaret i løbet af de næste århundreder.

Men det vigtigste drejer sig om noget andet. Der var nu tale om, at Chersones omkring 350 f.Kr. lagde Kerkinitis og Kalos Limen under sig, og staten erobrede dermed et vidtstrakt område på det vestlige Krim. Der er god grund til at tro, at der var tale om et militær angreb. Endnu mere sandsynligt er det, at der har været en konflikt mellem Chersones og Olbia, hvilket de arkæologiske vidnesbyrd også peger i retning af. Fra omkring 350 f.Kr. intensiveres erobringen af kystområderne på Krims lavsletter. Det var på det tidspunkt, at Chersones, på lige fod med Herakleia Pontika og Bosporos, blev en af de største og mest blomstrende antikke stater ved Sortehavet. Chersones' vigtigste rigdom var brødkorn og druer (vin). Kun tre centre i Sortehavsområdet brændte jævnligt amforer, der var beregnede til en massiv handel: Det var Sinope, Herakleia Pontika og Chersones.

Det er netop til den tid man kan henregne eksempler på det største antal studerede levn fra den antikke græske stat. For det første er der levn fra den antikke jordbrug og landbrug. Det eneste eksempel på en næsten fuldstændig undersøgelse af de græske kolonier i Middelhavs- og Sortehavsområdet er Chersones' systematiske jordopdeling. Chersones udgjorde et areal på omkring 300 km². Store arealer blev inddelt i standardiserede jordslodder. Dette unikke system dækkede både Majatjnij-halvøen og Herakleia-halvøen mod sydvest og Tarkhankut-halvøen mod nordvest. For det andet har man på disse jorde fundet og studeret forskellige typer bosættelser: der er enkelstående landbrugsejendomme, mindre byer, fæstninger osv. For det tredje har man studeret gravpladser og andre levn, der ligger fordelt ud på hele området – et område, der har en vestlig kyststrækning på mere end 200 km.

Begivenheder ved overgangen fra 4. – 3. årh. f.Kr. Der er tilstrækkeligt grundlag for at antage, at der omkring århundredeskiftet var en indre splid i Chersones, som førte til krigshandlinger. For netop på det tidspunkt blev fæstningen på Majatjnij-halvøen ødelagt (dvs. Det gamle Chersones), og også andre bosættelser mod nordvest holdt op med at eksistere. En af dem var Panskoe III. Det er meget sandsynligt, at der i samme periode opstår en helt ny form for bosættelse, som er fremstillet som monumentale bygninger på Panskoe I (bygning af typen U6), og som den sene analoge bygning på bosættelsen Beljaus. Egentlig er det en særlig form for militær- og driftskompleks. Men under alle omstændigheder blev slutningen på et og begyndelsen på et nyt århundrede en opblomstringstid for Chersones.

Katastrofen i begyndelsen af 3. årh. f.Kr. Arkæologiske vidnesbyrd fortæller meget klart og overbevisende om, at omkring 270 f.Kr. blev alle bosættelser og landejendomme i Chersones' landområde og også mindre byer som Kerkinitis og Kalos Limen ødelagt og brændte ned. Der var tale om en fuldstændig tilintetgørelse. Det billede, der tegner sig på grundlag af udgravningerne er frygteligt. Jeg forbinder katastrofen med Diodoros Siculos' beretning om den

totale tilintetgørelse af Skythien som følge af sarmaternes angreb. Man mener, at dette skete i 2. årh. f.Kr. Men jeg tror, at vi skal flytte den begivenhed 100 år tilbage.

Chersones i 3. årh. f.Kr. I de næste mange år kunne Chersones øjensynligt ikke komme sig efter tabet af det store territorium. En stor del af bosættelserne lå i ruiner. Chersones' besiddelser var igen blevet indskrænket til et område på Sydvestkrim. Kolonien var heller ikke i stand til inden for de nuværende grænser at genopbygge vinproduktionen og opdyrkningen af korn. Desuden ser det ud til at sarmaternes indtrængen ikke kun havde fremkaldt en økonomisk krise i Chersones, men også i de øvrige græske stater ved den nordlige sortehavskyst. Det var først omkring 280 f.Kr., at der skete en ny og intensiv tilegnelse af området på de vestlige stepper. Det var den anden opblomstring. Men den nåede aldrig det niveau, som staten havde oplevet tidligere. Mere end halvdelen af bosættelserne lå fortsat i ruiner.

Den sidste periode i den territorielle stats levetid. (slutningen af 3. årh. – første halvdel af 2. årh. f.Kr. Denne periode kan forbindes med fremkomsten af en ny arkæologisk kultur på Krim, omkring bjergene og på den vestlige bred. Det var en kultur, som i videnskaben bliver betegnet som "Den efterskythiske" og med den dannedes Skiluros' efterskythiske herredømme. Denne fastboende landbrugs- og kvægbrugs kultur var helt ny og heterogen. Den havde meget lidt forbindelse med de tidligere nomader. Min hypotese er, at kulturen kom til Krim som følge af befolkningsgruppers indtrængen og vandring til Krim udefra. Disse nyankomne ødelagde også bosættelser i Chersones' opland på de nordvestlige stepper. Der, hvor Chersones' bosættelser havde ligget blev der nu bygget "efterskythiske" fæstninger. Chersones-territoriet skrumpede ind til sin oprindelige grænse – Herakleia-halvøen, et område der ikke er på mere end 100 km². Fra den tid forandrede Chersones sig fra at være en stor og stærk stat til blot at være en almindelig bystat som fx Metapontion i Syditalien eller Kallatis på Sortehavets vestkyst og andre.

Chersones under Mitridates Eupators regering. Anden halvdel af 2. årh. kan forbindes med det fortsatte pres fra det efterskythiske herredømme, der gik i forbund med Det bosporanske Rige (om dette vidner de dynastiske forbindelser mellem lederne). Begivenhederne i slutningen af århundredet er nogenlunde belyst i skriftlige vidnesbyrd, og de har derfor ofte tiltrukket forskernes opmærksomhed. Chersones blev nu nødt til at bede om hjælp udefra. Chersones henvendte sig til Mitridates for at få hjælp. Han sendte en ekspedition under ledelse af Diophantos som hjælp mod skytherne, der havde belejret byen. Denne begivenhed med krigen mellem skytherne og Chersones afspejler sig i nogle af levnene fra Herakleia-halvøen. Som følge af krigen mistede Chersones sit selvstyre og den blev nu en del af Mitridates' rige i Sortehavsområdet.

Chersones' videre historie ligger uden for den tid, jeg har til rådighed. Jeg kan derfor kun sige, at i modsætning til andre græske kolonier, der lå placeret på den nordlige sortehavskyst, så

fortsatte Chersones at eksistere næsten i 1000 år efter disse begivenheder, og den gennemgik såvel opgangsperioder som nedgangsperioder. Men det er en helt anden historie.

Oversættelse: Hanne Jensen.